

MARTIN ŠRAJER / 8. 4. 2016

Velká filmová sedmdesátka – 70mm filmy a kina v Československu

Pomyslným Svatým grálem diváků vyžadujících nejvyšší možnou obrazovou a zvukovou kvalitu jsou filmy promítané z původní 70mm kopie. K výlučnosti projekce filmů v této podobě, zdá se, přispívá nadvláda digitálního obrazu, stejně jako skutečnost, že převážná část 70mm kin již byla zavřena a většina 70mm promítaček rozprodána. Zatímco dnes se (nejen) tuzemští cinefilové uctívající sedmdesát milimetrů sjíždějí jednou za rok do krnovského kina Mír, v minulosti bylo po celé republice celoročně v provozu několik desítek sálů s potřebnou technickou výbavou.

„V kontrastu s běžnými 35mm promítačkami představoval 70mm film vytržení z každodennosti promítání, ozvláštnění pracovní zkušenosti, zapálené seznamování se s novým vynálezem, fascinaci technikou a technologií.“ [1]

Při zdůvodňování, proč by diváci měli jeho epické vesmírné melodrama *Interstellar* (2014) vidět ze 65mm kopie, argumentoval Christopher Nolan tématem filmu, za které neskromně označil samotný vesmír. [2] Obraz standardní šíře by podle britského režiséra nemohl stejně dobře postihnout velkolepost kosmu a nabídnout ten nejplnohodnotnější filmový zážitek. Velikost nabídnutého filmového zážitku nechť každý divák posoudí sám, pás, z něhož byl *Interstellar* například v kinech IMAX promítán, ale při šířce sedmi centimetrů a váze přes deset kilo velký rozhodně byl.

Nolan podobně jako jiní apologeti 70mm, např. Paul Thomas Anderson (*Mistr*, 2012) nebo Quentin Tarantino (*Osm hrozných*, 2015), promlouvá hlavně k těm, kteří doposud nejsou přesvědčeni, že nejkvalitnější obraz a zvuk nabízí právě „sedmdesátka“. Ostatní vyrážejí začátkem dubna do Krnova, kde letos proběhne již jedenáctý ročník

přehlídky 70mm filmů nazvané *KRRR!* (v letošním programu narazíte mimo jiné právě na *Interstellar* a *Osm hrozných*, jež u nás budou v uvedeném formátu promítnuty poprvé a zřejmě i naposledy).

V Evropě podobná akce pravidelně probíhá ještě v německém Karlsruhe (*Todd-AO 70mm-Festival*), anglickém Bradfordu (*Widescreen Weekend*) a norském Oslu (*70mm Film Festival*). Třídenní přehlídka 70mm filmů proběhla v roce 2015 také ve Varnsdorfu v rámci německého Neisse Film Festivalu [3] a filmový festival v Berlíně zas v roce 2009 nabídnul retrospektivu 70mm filmů z let 1955 až 1970, příznačně nazvanou *Bigger than Life*.

Léta budování

Před zřízením protektorátu Čechy a Morava promítalo na nerovnoměrně kinofikovaném území Československa přibližně 1800 kin s malou kapacitou a nedostačující technickou výbavou. Bezprostředně po válce u nás bylo v provozu již pouze 1418 stálých kin. Jejich počet ovšem začal díky centrálně řízené kinofikaci (zejména v obcích a na venkově) poměrně rychle narůstat. Postupně vznikla rovnoměrnější síť technicky lépe vybavených kinosálů. Výsledkem druhé etapy kinofikace, iniciované mimo jiné nástupem konkurence v podobě televize, byl vyšší divácký komfort, lepší projekční technika nebo – od druhé poloviny padesátých let – širokoúhlé promítání.

V roce 1964 již počet kin vystoupal na 2437, z čehož jich 482 disponovalo širokoúhlým plátnem. [4] Ve světě byla šedesátá léta zároveň vrcholem expanze širokoúhlých filmových formátů. V důsledku konkurenčního boje mezi velkými hollywoodskými studii jich tehdy existovalo okolo desítky. Po počátečním nadšení na straně tvůrců i publika ovšem následovalo nevyhnutelné zredukování jejich počtu na několik nejužívanějších.

S myšlenkou na vybudování 70mm kina se zodpovědné osobnosti zabývaly již v roce 1962. Následujícího roku pak bylo takové kino dokonce vybudováno v letním amfiteátru v Boskovicích. Chyběl ovšem jeden podstatný detail – promítací přístroj. První 70mm kina začala v ČSSR vznikat až ve druhé polovině šedesátých let. [5] Prudce stoupající zájem národních výborů o jejich zřizování zaskočil náměstka ústředního ředitele Čs. filmu pro techniku Františka Piláta, který kinařům nemohl nabídnout potřebné finanční prostředky a nedokázal zajistit ani nezbytné technické vybavení. [6]

Prvenství patřilo kladenskému kinu Sokol, jež své sedmdesátkové promítání v roce 1965 zahájilo adaptací dramatu Vsevoloda Višněvského *Optimistická tragédie* (1963). Pro plné využití nákladných 70mm projekcí byl vzhledem k rychlému opotřebování kopie, a z něj plynoucí snahy promítat naráz pro co nejvíce diváků, žádoucí sál s nejméně pěti sty, optimálně až devíti sty sedadly. Kin s podobnou kapacitou se u nás však ve sledovaném období nacházelo minimum. Další problém, kterému kinaři museli čelit, představovala malá nabídka 70mm filmů a nedostatek promítacích souprav. Řešení obojího měl nabídnout Sovětský svaz. Hudbou vzdálenější budoucnosti bylo oproti tomu v šedesátých letech případné natáčení tuzemských 70mm filmů:

„Je tady však kardinální problém: Máme v dnešní době na Barrandově náměty, které by 70mm film předpokládaly? Které by plně využily jeho vlastnosti? Které by nebyly natáčeny na 70mm film zcela nefunkčně, jen proto, že by byl k dispozici? Odpověď zní jednoznačně: Nejenže nemáme náměty na několik 70mm filmů, ale nemáme námět ani na jediný, který by kapacitu zařízení stejně nedokázal využít.“ [7]

Počátky budování 70mm kin v Československu nebyly lehké. Jak v rozhovoru pro časopis Kino v polovině 60. let připustili zpovídání provozovatelé kin, komplikace mnohdy nastaly i při stavbě biografu docela obyčejného. Zpovídání si na druhou stranu pochvalovali, že s náležitě připraveným harmonogramem výroby a projekčních prací, zajištěním financí, stavebního podniku, materiálu a brigádníků lze přebudování klasického kina na kino sedmdesátimilimetrové zvládnout i během pěti neděl, za cenu okolo 300 tisíc Kčs. Dokladem, že nešlo o přehánění, může být brněnské kino Jadran, adaptované na 70mm jako druhé v republice. Stavební práce začaly 27. září 1964 a 3. listopadu téhož roku se již mohlo promítat. [8]

Teprve koncem šedesátých let dokázaly nadprůměrnou poptávku po sedmdesátkách uspokojit univerzální stroje domácí výroby, jež začal v Přerově vyrábět podnik Meopta. 70mm kinoprojektor Meopton si poradil jak s běžným pětatřicetimilimetrovým, tak s dvakrát tak širokým sedmdesátimilimetrovým filmem. V Československu bylo tímto aparátem postupně vybaveno na sto kin, z nichž se nejvíce překvapivě nacházelo na severní Moravě. Na možné příčiny tohoto rozložení poukázal v jedné reportáži vedoucí krnovského kina Mír Pavel Tomešek: „Jen v Ostravě byla čtyři takováto kina, asi aby se horníci zabavili.“ [9]

Krnovské kino Mír bylo uvedeno do provozu v květnu 1969. Do rekonstrukce kinosálu počátkem devadesátých let odpromítalo přes 140 filmů ze 70mm kopií. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých začala rovněž výstavba varnsdorfského kina Panorama, jehož provoz byl slavnostně zahájen v roce 1971. Diváci tehdy mohli na panoramatickém plátně zhlédnout americký válečný film *Bitva v Ardenách* (1965). Většinu hostů tvořili dělníci a brigádníci, kteří kino pomáhali stavět. [10]

Vrchol a pád

„Roadshow“ prezentace, kdy je film po určitou dobu za zvýšené vstupné exkluzivně uváděn v omezeném počtu premiérových kin, se ve Spojených státech rozmohla právě díky 70mm velkoformátům. Divadelně strukturovaná představení většinou začínala hudební předehrou a film dělila přestávka, během které se diváci mohli občerstvit a vyměnit si své dojmy. U nás se podobně koncipovaného uvedení dočkal například západoněmecký dokument z plavby po Středozezemním moři *Létající Clipper – Pod bílými plachtami* (1962). Brněnské kino Jadran jej mělo na programu s přestávkami od května 1965 do ledna následujícího roku. Velkému diváckému zájmu se těšil rovněž *Old Shatterhand* (1964), v Československu poprvé představený 14. května 1965, kdy jeho projekcí zahájilo svůj provoz panoramatické kino Dukla v Bratislavě.

Filmy *Létající Clipper* a *Old Shatterhand* byly natočeny na Superpanoramu 70, jednu z evropských obdob amerického systému Todd-AO, uvedenou na trh roku 1955. Todd-AO vděčí za své jméno americkému televiznímu a divadelnímu producentovi Michaelu Toddovi (1909–1958), který již dříve pomohl zpopularizovat třípásmovou Cineramu. [11] K zájmu o jeho vynález přispěl komerční úspěch prvních dvou filmů natočených na uvedený formát, muzikálu *Oklahoma!* (1955) a zejména pak Oscarem oceněné, hvězdně obsazené dobrodružné komedie *Cesta kolem světa za 80 dní* (1956).

Jednu z amerických alternativ představoval systém Ultra Panavision 70, na jehož základě v roce 1959 vznikl Super Panavision 70, využívající anamorfovaných objektivů. Zejména mezi evropskými producenty byla populární Super Technirama 70. Sovětští filmaři počínaje filmem *Pověst plamenných let* (1961) používali Sovscope 70 (kompatibilní se systémem Todd-AO), jejich východoněmečtí kolegové zase DEFU 70. Sovscope 70 byl přitom jedním ze systémů, u něhož 70mm pás používala jak kamera, tak promítačka.

„Promítání 70mm filmů závisí na tom, bude-li tato technologie náležitě využita a bude-li v souladu s celospolečenskými kulturně politickými a ekonomickými zájmy.“ [12]

V paláci U Stýblů na Václavském náměstí bylo na 70mm promítání přestavěno premiérové kino Alfa poté, co došlo ke zřícení jeho stropu. Šlo o první kino tohoto typu v Praze, ale až o desáté v republice (když vezmeme do úvahy také letní 70mm kina). Díky celkové rekonstrukci kino navíc získalo stereofonní ozvučení a zaoblené stadionové hlediště. Od jeho opětovného otevření v roce 1967 až do ukončení provozu v roce 1994 šlo o jedno z technicky nejlépe vybavených kin v republice. [13] Druhým pražským 70mm kinem se stala Moskva, dnes přestavěná na hlavní sál multikina Ládví. Začátkem roku 1969 se úpravy pro 70mm projekce dočkal také Sjezdový palác v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka (dnešní holešovické výstaviště). V letech 1964 až 1969 bylo na území Československa otevřeno celkem 27 kin s možností 70mm projekce.

Zatímco před svou rekonstrukcí se Alfa jako jedno z mála kin dokázala vyhnout poklesu návštěvnosti v důsledku rozšíření jiných volnočasových aktivit a její představení byla většinou vyprodaná, [14] po modernizaci nastaly problémy. Ústřední půjčovna filmů nedokázala dodávat adekvátní počet 70mm kopií [15] a každá podobná projekce musela být kvůli vyšším nákladům (a vstupnému) propagována jako jedinečná událost. Roku 1973 například v Alfě proběhla výhradní premiéra závodního sovětského dramatu *Rallye Modrý průsmyk* (1972). Zatímco u jiných formátů platilo jednotné vstupné pro všechna kina dané kategorie, u 70mm projekcí byla cena vyšší. [16]

V polovině 70. let se Alfa poprvé octla ve ztrátě. V roce 1979, kdy byla situace finančně neúnosná, muselo vedení kina zažádat o nový, výhodnější cenový výměr na klasické a širokoúhlé filmy. S nepoměrem mezi vyššími náklady na 70mm promítání a nedostatečnou programovou nabídkou a nízkým zájmem diváků o převážně sovětské velkofilmy se musela v 70. letech potýkat také ostatní 70mm kina, kterých bylo v roce 1974 v provozu již 67 (včetně kin letních). Dohromady nabízela místa pro 988 tisíc diváků. [17]

Naším prvním celovečerním hraným sedmdesátimilimetrovým filmem byla *Vysoká modrá zed'* (1973), uvedená do kin na začátku léta 1974. Jednalo se ovšem pouze o zvětšeninu z 35mm. Hrubou představu o náplni a vyznění filmu poskytuje dopis bojovně naladěného čtenáře *Rudého práva*:

„Je logické, že např. newyorská a londýnská kina tento náš film promítat nebudou. A přece by bylo tak prospěšné, aby ti naši ‚přátelé‘ na Západě, kteří stále v skrytu duše doufají, že jednou vyjde to, co se nepodařilo v roce 1968, *Vysokou modrou zeď* zhlédli. Aby věděli, že dnešní příslušníci naší lidové armády jsou spolu se svými druhy ve zbrani z armád Varšavské smlouvy připraveni postavit proti každému narušiteli klidu a míru tak pevnou zeď, jakou tehdy vybudovali jejich otcové.“ [18]

„Zvětšeninou“ z 35mm bylo také *Sokolovo* (1974) a na něj navazující *Osvobození Prahy* (1975). V koprodukcí s dalšími státy východního bloku pak vznikla dvoudílná epopej *Vojáci svobody* (1976–77, SSSR, ČSSR, Polsko, NDR, Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko) a rovněž dvoudílný *Boj o Moskvu* (1985, SSSR, ČSSR). Většina 70mm filmů promítaných v našich kinech tak nepřekvapivě pocházela ze Sovětského svazu, kde až do konce 80. let jako v jedné z mála zemí vznikalo několik širokoformátových filmů ročně.

Nákladná výroba 70mm kopií, vysoké riziko poškození magnetické zvukové stopy nebo vyšší vstupné vedly k postupnému opadnutí zájmu o 70mm filmy. [19] Hollywoodská studia na tento formát až na výjimky přestala natáčet a na dlouhou dobu posledním 70mm filmem se symbolicky stalo *Poslední údolí* (1970) Jamese Clavella. Čím dál častější bylo méně nákladné zvětšení filmu natočeného na 35mm negativ na 70mm.

Odklon od sedmdesáti milimetrů ještě uspíšila narůstající kvalita 35mm kopií. Rozdíl mezi oběma formáty se pro běžného diváka stal zanedbatelným. Širšího pásu filmaři nadále využívali převážně pro velké scény s mnoha detaily. Po ukončení distribuce 70mm kopií v 90. letech, kdy distributoři definitivně přestali vyrábět 70mm kopie, byla většina kin přestavěna na čistě 35mm širokoúhlé promítání. Posledním filmem, uvedeným do naší distribuce na sedmdesátce, byl v roce 1992 *Total Recall* (1990).

Podle odborníků není hlavní výsadou 70mm filmů velikost obrazu, nýbrž jeho výjimečné rozlišení (větší filmové políčko nabízí pouze IMAX). Stejně jako u vinylových desek s nenapodobitelně čistým zvukem ale nejde o zvláštnost, kterou docení jen úzká skupina technofilů. Také divák s méně trénovaným okem bude při sledování filmu promítaného ze 70mm kopie zřejmě zažívat obtížně popsateľný „jiný“ pocit než při sledování uměleji působícího, menší ostrost a stabilitu nabízejícího filmu digitálního. Film promítaný ze 70mm zkrátka nejen jinak vypadá, ale také jinak působí. Jedinečná kvalita obrazu a zvuku je ovšem jedna věc, promítání 70mm filmů v náležitých

podmínkách pak věc druhá. Vedle správné promítačky, dostatečně širokého plátna a solidní zvukové aparatury je třeba i zkušený promítač, který ví, jak se širokým filmovým pásem nakládat.

Snaha motivovat diváky, aby nespolehnali na domácí zdroje a za opravdovou podívanou vyrazili do kina, představuje pouze jednu z rovin obnoveného zájmu o klasickou filmovou surovinu. Návrat k filmovému pásu širokému sedmdesát milimetrů je zároveň projevem cinefilního vzdoru proti prudce postupující digitalizaci a (pro samotné filmaře) způsobem, jak se svým dílem napojit na zanikající éru analogového filmu. Zápal cinefilů jako Quentin Tarantino se ale stěží stane podnětem k revoluci, spočívající paradoxně v návratu k dřívější technologii, dokud se samotní diváci nezačnou více zajímat o kvalitu toho, co sledují, a místa, kde to sledují.

Zájemci o podrobnější informace k 70mm formátu mohou pokračovat na pravidelně aktualizované stránce [In70mm](#), nabízející vyčerpávající přehled 70mm filmů, přehlídek i systémů.

Poznámky:

1. Čada, Karel, Hanzlík, Jan, „Jak řekl Griffith, pokrok nezastavíš...“ *Illuminace* 19, 2007, č. 4, s. 119.
2. Film se natáčel na 35mm a na kameru IMAX s filmovým pásem širokým 65mm. Na 70mm pás (s 5mm vyhrazenými na zvukovou stopu) byl film, stejně jako u řady jiných 70mm systémů, překopírován až pro účely projekce. Přesnější by tedy bylo psát o procesu 65/70mm.
3. Od 12. do 15. května letošního roku by ve Varnsdorfu měl proběhnout 70mm Weekend, více viz: <https://www.facebook.com/70mmvarnsdorf/posts/985699458173605>
4. Havelka, Jiří: *Film v číslech a událostech. K 20 létům čs. filmu*. Praha: ČSF, 1965, s. 50–51.
5. Seznam všech českých a slovenských 70mm kin, z nichž dnes již většina není v provozu, naleznete zde: http://www.krrr.cz/fileadmin/user_upload/2010/ke_stazeni/KRRR__Seznam_70mm_kin.pdf
6. Odpověď Františka Piláta, technického náměstka ústředního ředitele Čs. filmu, na dotaz čtenáře. *Kino* 23, 1968, č. 4 (22. 2.), s. 10.

7. Tamtéž.
8. Humplík, Alois, Jak se staví 70mm kino. *Kino* 20, 1965, č. 13 (1. 7.), s. 7.
9. Ze vzpomínání Pavla Tomeška, jak je zaznamenal Gregor, Jan, Větší než život. *Respekt* 2010, č. 16 (19. 4.).
10. Promítačka se ve Varnsdorfu na deset let zastavila po privatizaci objektu v roce 1991. Teprve v roce 2001 bylo chátrající kino za symbolickou jednu korunu prodáno sběrateli filmové techniky Pavlu Nejtkovi, který se pustil do rozsáhlé rekonstrukce. První promítání ve zrekonstruovaném Centru Panorama proběhlo v únoru 2005.
11. Sovětskou odpovědí na Cineramu, představenou veřejnosti v roce 1952, se o čtyři roky později stala Kinopanorama, využívající totožného principu natáčení, postprodukce i projekce.
12. Z odpovědi Františka Vomely, náměstka ředitele ÚPF pověřeného řízením závodu Kinotechnika. *Kino* 27, 1972, č. 12 (8. 6.), s. 12.
13. V Alfě sloužil k promítání stroj Favorit 70, který zvládal i jiné formáty než 70mm.
14. Matoušková, Alena, Ze života premiérového biografu. *Kino* 22, 1967, č. 6 (23. 3.), s. 13.
15. Roku 1977 byl například ze 70mm promítán jediný film, *Cikáni jdou do nebe* (1975).
16. Ústřední půjčovna filmů rozlišovala tři kategorie kin podle návštěvnosti. Do I. kategorie náležela kina s návštěvností nad 10 000 diváků ročně, návštěvnost kin II. kategorie se pohybovala v rozmezí 3 až 10 000 diváků a kina třetí kategorie navštívilo ročně méně než 3000 diváků.
17. -Sý-, Pro milion diváků. *Rudé právo* 1974, 20. 8., s. 5.
18. Dopis čtenáře. Škavarda, Břetislav, Není film jako film. *Rudé právo* 1974, 19. 11., s. 5.
19. Filmy natočené na 70mm byly krom toho distribuovány zároveň na 35mm, takže kinař nic nenutilo přejít k 70mm.